

ROLF ERIK SOLHEIM

Med Gustaf Fröding i Kosmos – via Arvika

INLEDNING

SOM LIVSTIDSMEDLEM i världens största ingenjörsförening IEEE (Institute of Electrical and Electronic Engineers) är jag engagerad i vad teknologi gör med naturen och med oss människor. Hur konstigt det än låter, var det detta som ledde till Fröding, vilket framgår på slutet av denna artikel. Min funktion som elektroteknisk revisor i stora olje- och gasprojekt i många länder har präglats av frågan »Är det något här som inte stämmer?», och i min andra roll som norsk kulturskribent och författare, har frågan använts för att skärskåda vad som skrivits om några kända norska diktare. Det har då visat sig att litteraturvetare inte alltid ser världen på samma sätt som naturvetare. När jag upptäckte Fröding, ställde jag ovanstående fråga om hans livsåskådning, denna som enligt min mening är själva grunden till hur vi tänker, handlar och skriver. Följaktligen kan man här och där i kommande text kunna spåra min egen åskådning. Då får jag som nationalskalden, när han hävdar något han vill läsaren själv ska utvärdera, kalla denna artikel »En spekulativ nyck». På nätsajten www.framtiden-er-din.com finns knappen »Fröding» som visar mer av det som kommer nu.

FRÖDING OCH FJÆSTAD

Efter att Gustaf Fröding gick ur tiden 1911, erbjöd Gustaf och Maja Fjæstad journalisten och författaren Ida Bäckmann att komma till Arvika och bo hos dem för att skriva boken om hennes samröre med Fröding. Mellan 1895 och 1904 hade Ida samtalat och brevväxlat med Fröding, men detta tog slut när Frödings syster Cecilia med hjälp av överläkaren Frej Svensson hindrade Ida att besöka honom på Uppsala Hospital. Deras samvaro har beskrivits omsorgsfullt av Germund Michanek i *Fröding och Ida Bäckmann* som publicerades 1955. Emellertid kom Idas egen bok ut 1913 och blev den kanske mest skandalomsusade bok som någonsin utgivits i Sverige. Att hon sedan

Kampudden, Fjæstads villa vid sjön Racken i Arvika.

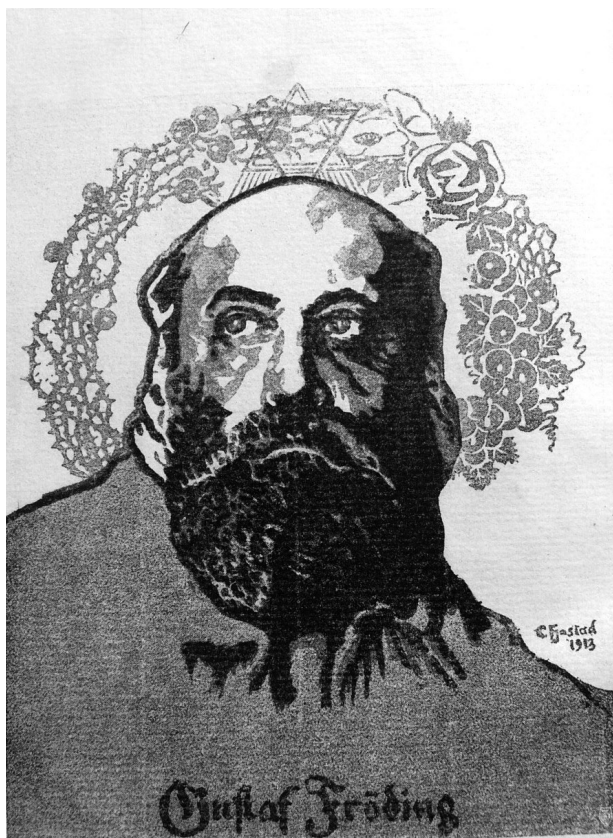
utgav boken på nytt 1940 med förord av Selma Lagerlöf, och att den då kom att högakts, är en annan historia. Det handlar då inte så mycket om Ida och Fröding, men om hur Sverige förändrades på 27 år.

Makarna Fjæstad var stora beundrare av Fröding, och genom Ida fick de sannolikt ett grundligt intryck av människan hon mött bakom lyriken. Det året hon skrev boken fungerade hon dessutom som guvernant för Fjæstad-barnen. Sannolikt var makarna Fjæstad bland de få som på den tiden förstod Frödings esoteriska sida, och som upptäckte den röda tråden i hans senaste lyrik. De hade genom teosofiska studier funnit hur Frödings lyrik påverkats av teosofi, men framför allt av Platon, Goethe, Leibniz, Swedenborg, Buddha och Nietzsche. Dessa hade alla sin egen version av sambandet mellan fysisk och överfysisk verklighet, något som fånglade både Fröding och Fjæstad.

Handskrifter på Kungliga Biblioteket visar hur Gustaf Fjæstads föreläsningar i Arvika Teosofiska Sällskap handlade om Frödings livssyn, bland annat om Gralpoesin. Bilden på följande sida är ett annars väl känt träsnitt, men den här versionen finns enbart med i Idas Frödingbok. Det speciella är de två trianglarna över skaldens huvud, vad som kan anses vara föreningen mellan Fröding och Gustaf Fjæstad. Den mörka triangeln symboliserar den fysiska världen, och den ljusa utgör överfysisk existens, som enbart kan nås via intuition. Här har Fjæstad markerat Frödings genigåva som parallella streck från den ljusa triangeln ned mot Frödings huvud. Två på varandra liggande trianglar har i olika sammanhang använts som symbol sedan bronsåldern, medan de två hopflätade har genom århundraden använts av olika mysterieskolor som symbol för sambandet mellan det »fysiska» och det »överfysiska». Symbolen förväxlas ibland med Davidstjärnan i judendomen, där dock trianglarna inte är hopflätade.

I skapandet av sitt måleri kunde Gustaf Fjæstad identifiera sig med överfysisk verklighet, vad han i olika sammanhang

kallar sitt »högre jag». I brev till en redaktör som frågat hur hans konstbana började, svarar han: »Här har Ni alltså svaret på Eder första fråga angående upprinnelsen till mina motiv, nämligen de inre synerna jag fått skåda». I träsnittet belyser han alltså Frödings inre syner genom intuitionen.

Gustaf Fjæstads träsnitt av Fröding.

FRÖDINGS VISIONER

Trots sin förlamande psykiska sjukdom, skrev Fröding sin bästa och djupaste lyrik just medan han under 16 år var inlagd på olika psykiatriska anstalter. Till läkarnas och eftervärldens förvåning kunde han i sin diktning skarpt och klart häva sig över sitt lidande. Han utvecklade dessutom en livs- och världsåskådning han kallade sin »världsharmoni», där allt är Kosmisk evolution, en levande process han samspelar med i såväl dröm som i vaket tillstånd. *Sagan om Gral* börjar så här:

Efter en dvala med hemska och skakande
syner och röster och tvivelskval
halvt som i sovande, halvt som i vakande
drömde jag sagan om Gral

Inre syner präglar Frödings sena lyrik, inte bara Gralpoesin, utan mycket av hans diktning från hospitaltiden i Uppsala. Detta kommer tydligt fram i samtalen med Ida Bäckman, men också i sjukjournalen. Tyvärr har ingen psykolog eller psykiater försökt tolka Frödings icke-religiösa »andlighet» och hur hans »friskliga» och »sjukliga» rubbningar uppvisade symptom som kunde vara likartade. Dessvärre har svensk psykiatri fortfarande ingen öppning för den transpersonliga eller överfysiska människan, i en psykologi och terapi som kan acceptera att Platons idévärld faktiskt existerar. Den kände matematikern Roger Penrose hävdar att mer än 60 % av världens främsta matematiker är övertygade om att matematiken har sitt ursprung där, alltså bortom den fysiska existensen. När man har granskat Frödings försök på att lösa den eviga geometriska gåtan med vinkelns tre-delning, har endast hans bristande matematiska förmåga påpekats, inte hur han i all världen kunde hitta på en sådan märklig utmaning.

VÄRLDSHARMONIN VÄXER FRAM

1894 befinner Fröding sig på Suttestad Sanatorium i Lillehammer, och skriver till sin syster:

Mina världsalts-drömmar, galna eller icke, ha utmynnat i en världsharmoni, som jag väl en gång skall framställa i skrift eller tal, om jag en gång blir frisk i hjärnan, så att den duger att bruka utåt – inåt har den verkat ganska bra och givit mig många sanningar och skönheter. .
Jag tycker att jag förenat solljusläran och uppoffringsläran, altruismen och egoismen och fått allt klart för mig.

Fyra år senare framställer han sin »världsharmoni» i pamfletterna *Om Jagmedvetenhet* och *Om Lifsmonader*. Där redogör han för en »Kosmisk Evolution» där allt är levande process, och där han själv samspekar i dröm som i vaket tillstånd. Han kombinerar vad han kallar sin monadlära med att balansera egocentrisk kärlek mot altruism. I monaden, den ursprungliga uratomen, som efter eoner utvecklar sig till en människosjäl, sker då Frödings under: Att bli ett med andra är att bli mera sig själv. Mångfald är då det samma som Enhet, och att bli mera av jag och samtidigt bli mindre av jag blir då samma sak: De är förenade.

Denna insikt om Enhet i Mångfald är viktig i Frödings »åskådning» och det centrala i hans senare diktning. Med förundran måste man konstatera att få har insett den empati som därmed utvecklas hos honom, hur hans egocentriska ungdomskärlek med åren övergår i altruism och kärlek till allt levande. I dikten *I Ungdomen* (1891) identifierar han sig inte bara med allt levande, utan i en önskan att vara ett med själva Kosmos:

Det är, som om vinden ett budskap mig bär
om lyckliga dagar, som randas,
mitt blod är i oro, jag tror jag är kär
– i vem? – ack i allt, som andas.
Jag ville, att himlens och jordens allt
låg tätt vid mitt hjärta i flickgestalt

Han begrundar att mänskligheten i framtiden ska nå sin höjdpunkt i »övermänniskan», en varelse som vet att hon är ett med Alltet, ett med Alljaget eller Universalmedvetandet. Själv längtar han efter detta tillstånd, men tvivlar på det när depressionen kommer. I mellantiden arbetar han med att förena ont/gott, sanning/lögn och skönt/oskönt i en syntes han kallar Föralltelse, som i Platons version heter Godhet, Sanning och Skönhet. Han är övertygad om att mänskligheten i samspel med Alljaget ska verkställa denna treenighet i sig själv och i världen:

Meningen med mänsklighetens lif är att den skall utveckla sig till högsta möjliga fullkomlighet? – äfven transcendent. Meningen med hvar särskild människas lif är att hon skall utveckla sig till högsta möjliga fullkomlighet i detta lifvet och det som följer efter den kroppsliga döden samt deltagar i hela mänsklighetens fullkomnande till den högsta möjliga fullkomning – äfven transcendent? När hon gör det förra gör hon äfven det sednare, när hon gör det sednare äfven (något af?) det förra?

Det intressanta med denna handskrivna notering är frågetecknen han sprider ut bland sina funderingar. Dessa genomsyrar Frödings »åskådning» både i den publicerade lyriken och i de handskrivna texterna. Han blir aldrig dogmatisk, aldrig kategorisk, liksom han antog att även handskrifterna så småningom skulle komma att publiceras. Därför lämnar han alltid utrymme för att läsaren kan bilda sig sin egen mening. Han påstår inte, utan frågar, även i sina småskrifter, och kallar en av dem för *En spekulativ nyck*.

KÄRLEKEN

De flesta som intresserat sig för Frödings kärleksliv har inriktat sig på den könsliga och hormonbaserade delen med sexuella excesser i hans tidiga utsvävande ungdomsliv i Karlstad och Uppsala:

Och gamle Adam sladdrade och drack
Och levde rövare bland glas och brickor
Och slog sig lös bland illa kända flickor
Och söp sig full och bar sig åt som pack

Så småningom uppstod samvetskval, ångest och skamkänsla över detta, och han anmälde sig själv till Rådsturätten i Karlstad där han bekände sitt otuktiga beteende. Som tur var tog de honom inte på allvar. Hans tänkande och värdesyn börjar nu alltmera domineras av moral, av gott och ont. I *Frödings Mystik* skriver Olle Holmberg om det stora skiftet i åskådning som kom efter det våldsamma sjukdomsutbrottet 1894, om hur han i sin nyupptäckta roll kan se sig själv som integrerad i Livet och i Kosmos. Allkärleken börjar ta form, som i julaftonkrönikan i *Karlstads Tidningen* 1892:

Kärlekens och frihetens religion är den äldsta av alla religioner och har besjälat mänsklighetens ädlaste och bäste män så långt tillbaka som någon historia når. Man återfinner den hos Buddha, Zoroaster och Kristus lika väl som hos de främste bland grekernas och hebréernas vise — mer eller mindre blandad med mystiska, mytiska, spekulativa och dogmatiska tillsatser, men i huvuddragen alltid densamma, driften att giva andra allt det goda man önskar sig själv och vetenskapen om att detta är enda vägen till lyckan samt driften att söka det högsta av sanning och skönhet, oberoende av alla yttre lagar, och det därmed förbundna modet att förkunna och verka för de idéer man funnit eller trott sig finna under sökandet.

På Suttestad börjar han fördjupa sin förståelse av det han kallar solljusläran eller monadläran, och kombinerar den med att balansera altruismen mot egoismen. Fyra år senare skriver han att *Lifsmonaden* (som grundläggande medvetandatom)

kan embryotiskt vara latent omfattande och allt efter sin utveckling allt mer verkligen omfatta alla övriga lifsmonader. Denna förmåga torde vara något så när identisk med det som kallas kärlek och sympati.

Hans monader omsluter alltså varandra i ständigt större enheter, från atomer till galaxer, där de större har omsorg för de mindre, i en form för kärlek som de gamla grekerna kallade agape. Efter hand ersätts det egocentriska hos honom med medkänsla, osjälviskhet och omsorg riktad mot hela mänskligheten. Med andra ord, när monaden (som så småningom blir en människosjäl) utvecklas, uppstår i Frödings världsbild altruism naturligt. Då blir övermänniskan en spontan konsekvens av evolutionen, som betyder att hon ser sig själv inte bara i släkt med, utan identisk med allt levande. I dikten *I Ungdomen* börjar detta visa sig i kärleken till allt som andas.

Denna identifikation med Alltet är vad den norske filosofen Arne Næss hundra år senare kallar Djupekologi: Omsorg flyter naturligt om »jaget» utvidgas och fördjupas, så att skydda Naturen är identiskt med att skydda sig själv ...

Altruismen blir nu Frödings huvudsakliga kärleksliv som underligt nog överlever både sjukdom och depression. Den genomsyrar mycket i hans senare lyrik, och denna värdegrund, denna hans livsåskådning, förenar sig nu med världsåskådningen. Hans monadologi är nu i själva verket ett kosmiskt utvecklingspanorama, fysiskt så väl som överfysiskt, och dessutom en morallära som överskrider livets motsatser:

Jag har lidit så förskräckligt och blivit så fri och klar, att jag tycker jag kan ge sådana här moraliska råd. Man går och gör sig så många onödiga bekymmer. Huvudsaken är att vara människa helt ut och så rikt som en orkar. Jag tror nästan på en evig utveckling efter det skenbara slocknandet i döden.

ATT MISSKÄNNA FRÖDINGS VÄRLDSMODELL

Uppskattningsvis är det skrivet 20–30 gånger mer *om* Fröding än vad han själv skrev, men häpnadsväckande nog har inte litteraturforskare uppmärksammat vad som står i det av Bonniers opublicerade förord till hans samlade verk, nämligen vad hans lyrik egentligen handlar om:

Till sist vill jag erinra om den olikhet i åskådning som hos mig varit rådande vid olika perioder af mitt lif och som här och där i dikterna avsatt olika aflagringar – likväl förmodligen stundom så att den gamla tidens arter här och där ännu äro om hvartannat blandade med de nya aflagringarne ...

Här har alltså Fröding överlämnat nyckeln till eftervärlden och litteraturforskningen för att kunna söka »den olikhet i åskådning» som legat i botten för hans diktning.

Essensen i hans senaste »åskådning», att medvetande finns i allt levande, även i »död» materia, har tydligen generat många litteraturvetare till den grad att de betraktar hans monadlära som rent trams. Småskrifterna om hur Universum och Livet hänger ihop, vilka han troligen själv fick tryckt på *Upsala Nya Tidning*, kommenteras av den främste Frödingtolkaren John Landquist på följande sätt:

Samtiden uppfattade dessa uppsatser som kuriositeter, vartill Frödings sinnessjukdom bar skulden. Naturligtvis röjer de också en reducerad tankeförmåga. De teckna lågvattenmärket i Frödings produktion.

Landquist kallar dessutom Gralpoesin för »teosofisk förkunelse».

De flesta som skärskådat nationalskaldens lyrik tycks instämma med Landquist och håller avstånd till vad Fröding själv ansåg som fundamentet i sin diktning. Han befinner sig

nämligen i symbios med hela Universum och identifierar sig med All-livet, men detta tycks vara så känsligt för många att han inte kan tas på allvar.

Frödingsällskapets årsbok 2015, Dag Nordmarks *Frödings förvandlingar*, ger en god översikt av vad som skrivits om nationalskalden i tidningar, uppsatser, avhandlingar, skådespel och biografier, och hur Frödingbilden förändrats genom 100 år. Men Frödings »åskådning» har boken ägnat föga uppmärksamhet. Detta har sin naturliga orsak i att knappt någon Frödingforskare har intresserat sig för hur hans universella livssyn »aflagrat» sig i lyriken. Nordmarks uppdrag var alltså inte att undersöka om Frödingbilden saknade något djupare inslag.

PANPSYKISMEN

Frödings kosmologi kallas i dag panpsykism, en grundtanke som framstående biologer och fysiker nu för tiden ägnar mycket uppmärksamhet: Kan medvetande existera oberoende av människohjärnan?

Einstein efterträdare vid Princeton University, fysikern Freeman Dyson, uttrycker vad som på svenska kunde varit ett citat ur Frödings Lifsmonader:

I do not make any clear distinction between mind and God. God is what mind becomes when it has passed beyond the scale of our comprehension. God may be either a world-soul or a collection of world-souls. So I am thinking that atoms and humans and God may have minds that differ in degree but not in kind.

Vid konferensen Science of Consciousness som äger rum varje år någonstans i världen i regi av Arizona University, undersöker och diskuterar de främsta medvetande- och hjärnforskarna följande frågor (citat från konferensprogrammet april 2016):

Does the brain 'tune into' and organize conscious precursors existing naturally in the universe? Will understanding of consciousness come through the quantum wavefunction, panpsychism, cosmology, or the very structure of spacetime geometry? Has consciousness been in the universe all along, and if so, did life and the brain evolve because of consciousness? What are the implications of either view on the nature of existence and treatment of mental and cognitive disorders?

Även om »medvetande» kan definieras på många olika sätt, befinner sig både Frödings världsmodell samt möjligheter till tolkning och terapi för hans »sjukdom» inom ovanstående frågor.

Den norsk-svenske astrofysikern Arne Wyller var professor och chef för rymdobservatoriet på Gran Canaria. Han beskriver i sin bok *The Conscious Universe* hur man i biologin, och särskilt inom mikrobiologin, hittar de starkaste beläggen för existensen av ett skapande medvetandefält utanför oss människor. Frödings-sällskapets förste ordförande och ledamot i Vetenskapsakademien, Rolf Edberg, läste boken och skrev strax före sin död till Wyller:

Jag har med gripnenhet stannat inför din vision om hur vi existerar omgivna av en högre intelligens, inbäddade i en planetarisk intelligens med vilken vi samspelar.

FRÖDING I DAG – OCH I MORGON

Kanske det mest intressanta, (speciellt för ungdom i dag), är den eko-filosofi som utstrålar från Frödings kärleksliv, i utvecklingen från det egocentriska mot en altruism eller allkärlek. Han balanserar och försonar egoismen med osjälviskheten. Dagens kaotiska värld där egosystemet dominerar över ekosystemet, kan behöva ett synsätt där allkärlek, inte som naiv

eftergivenhet till ondskan, utan som livgivande kraft i ett globalt samspel, kan beseгра hatkulturen på nätet och i världen.

Fröding söker och famlar efter en världsordning, som han ibland tycks ha hittat, men som ibland gäckar honom när lidandet och sjukdomen tar överhand. Men som representant för mänskligheten strävar han i sin diktning, i sitt liv och i sin sjukdom efter att identifiera sig med Alljaget. För honom försöker denna all-existens tillkännage sig själv genom människan i poesin, musiken, matematiken, vetenskapen och konsten.

Hans altruism är enligt min mening nyckeln till hur människor i vår tid kan börja samspeka för att möta tidens globala utmaningar genom att identifiera sig med Kosmos som ett medvetet ALLT. För skadar man människor eller natur, då skadar man sig själv. Detta är själva definitionen på världsmedborgarskap, så som Michail Gorbatsjov uttryckte det i Rio 1992:

De utmaningar mänskligheten står inför kan enbart mötas av folk som förstår globala samband, identifierar sig med en större värld och bestämmer sig för att leva med ett globalt ansvar.

Som världsmedborgare kan då Fröding hoppas på och se fram mot människans uppvaknande:

Låt oss omfamnade blandas,
låt oss förenade andas
alla med alla och man med kvinna,
kvinnor med kvinnor och män med män,
låt oss i famntag förbrinna,
låt oss förbrinnande renas,
låt oss omfamnade enas
saligt med Kosmos igen!

Denna dikt (*I Daphne*) avslutas med att mänskligheten befinner sig i ett tillstånd av global samlevnad i ett

omfamnande tätt av varann!